

KİŞİLİK VE KATILIM

SİYASETİN PSİKOLOJİK BOYUTU

Kişilik, bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarını belirleyen sürekli ve tutarlı özellikler bütünüdür. Bu özellikler, bireylerin siyasi tutumları ve davranışlarını da etkiler. Bu kitapta siyasi davranışın temelinde kişilik özelliklerinin yer aldığı ve siyasi davranışa etkide bulunduğu ve ancak çevresel faktörlerin de belli oranda davranışları şekillendirdiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, kişilik özellikleriyle siyasi katılım arasında nasıl bir ilişki olduğu sorgulanarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

RumeliYA

Yayıncılık & Publishing

978-625-98097-8-6

KİŞİLİK VE KATILIM

SİYASETİN PSİKOLOJİK BOYUTU

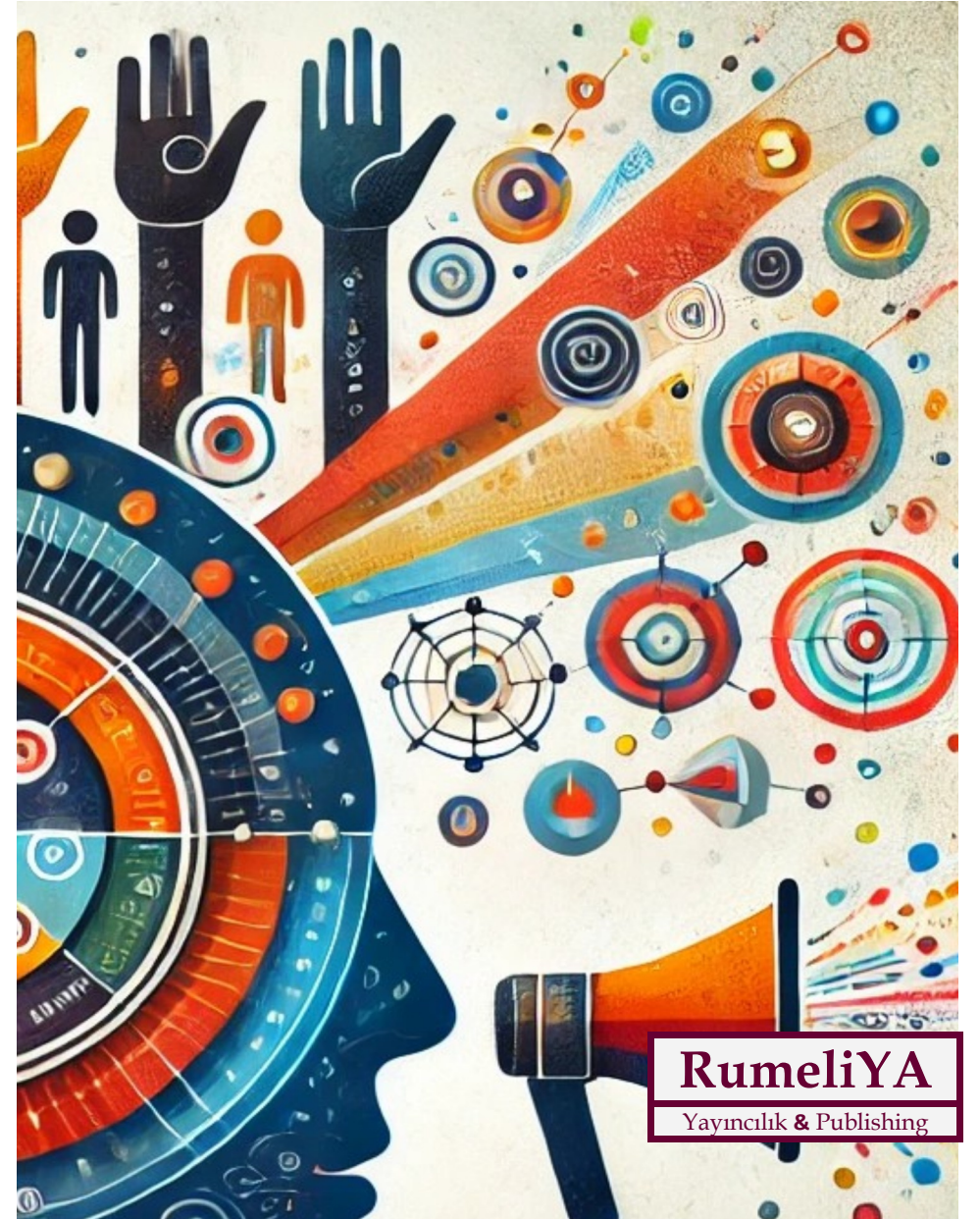
Dr. Merve BAŞARICI

RumeliYA

KİŞİLİK VE KATILIM

SİYASETİN PSİKOLOJİK BOYUTU

Dr. Merve BAŞARICI

RumeliYA

Yayıncılık & Publishing

KİŞİLİK VE KATILIM

SİYASETİN PSİKOLOJİK BOYUTU

Dr. Merve BAŞARICI

RumeliYA

Editör / Editor
Prof. Dr. Alim YILMAZ

Yazar / Aothor
Merve BAŞARICI

Kitap adı / Book title
Kişilik ve Katılım
Siyasetin Psikolojik Boyutu

APA
Başarıcı, M. (2024). *Kişilik ve Katılım: Siyasetin Psikolojik Boyutu*. Kırklareli: RumeliYA.

Grafiker: RumeliYA
Kapak tasarım: Selen Gül ŞENTÜRK
Redaksiyon: Yakup YILMAZ

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish
Yayın no / Publication number: 58

ISBN
RumeliYA: 978-625-98097-8-6
Yayın tarihi / Date published: 2024

Baskı yeri / Printing house
Bulut Dijital Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Musalla Bağları Mahallesi İnciköy Sk. No:1/A Selçuklu / KONYA
Sertifika No:48120
Tel: +90 530 355 34 97
konya01@bizimdijital.com
www.kitapbastir.com

Adres / Address
RumeliYA Yayıncılık   Publishing
Karacaibrahim Mh. Nüzhet Somay Cd., No. 49 B Merkez, Kırklareli, Türkiye
Sertifika / Certificate No 48218
web: www.rumeliya.com
e-mail: editor@rumeliya.com

TEŐEKKÖR

İstanbul Medeniyet üniversitesinde doktora sürecine başladığım ilk günden itibaren gerek akademik gerek mesleki yaşamımda kılavuzluk eden, acısıyla tatlısıyla pek çok anılar paylaştığım sevgili danışmanım Prof. Dr. Alim YILMAZ'a çok teşekkür ederim.

Hayatımın her anında emeği geçen ve verdiğim bütün kararlarda yanımda olan desteklerini esirgemeyen anneme ve rahmetli babama her zaman minnettar kalacağım. Bu süreçte bana destek olan arkadaşlarıma, akrabalarıma teşekkür ederim.

Merve BAŞARICI

“İnsan doğası gereği siyasal bir hayvandır.”

ARİSTOTELES

Bu kitap, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Programında hazırlanmış olan, Prof. Dr. Alim YILMAZ danışmanlığında yürütülen ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından onaylanan “Üniversiteli Gençlerin Kişilik Özelliklerinin Siyasal Katılım Üzerindeki Etkisi: İstanbul Örneği” adlı tezden üretilmiştir.

İçindekiler

TABLolar LİSTESİ	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	1
GİRİŞ	1
1. KİŞİLİK KAVRAMI VE KURAMLARI	4
<i>Kişilik Kavramı .....</i>	<i>4</i>
<i>Kişilik Kuramları .....</i>	<i>5</i>
Psikodinamik Kuramlar	5
Davranışçı Kuram	9
Sosyal-Bilişsel Kuram	12
Ayrırcı Özellik Kişilik Kuramı	16
İnsalcı/Varoluşçu Kuramlar	26
<i>Kişilik ve Siyaset .....</i>	<i>28</i>
2. SİYASAL KATILIM	33
<i>Siyasal Kültür .....</i>	<i>33</i>
<i>Siyasal Sosyalleşme (Siyasal Toplumsallaşma) .....</i>	<i>36</i>
<i>Siyasal Katılım.....</i>	<i>38</i>
<i>Siyasal Katılım Düzeyleri .....</i>	<i>41</i>
Verba ve Nie'nin Siyasal Katılım Düzeyleri	42
Lester W. Milbrath' a Göre Siyasal Katılım Düzeyleri.....	43
Robert Dahl'ın Siyasal Katılım Düzeyi Sınıflaması	43
Samuel Barnes ve Max Kease'in Sınıflandırması	46
<i>Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler.....</i>	<i>47</i>
3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	53
<i>Araştırmanın Konusu ve Önemi.....</i>	<i>53</i>
<i>Araştırmanın Amacı.....</i>	<i>55</i>
<i>Evren ve Örneklem .....</i>	<i>55</i>
<i>Veri Toplama Aracı .....</i>	<i>56</i>
Bilgi Toplama Formu	56
Demokratik Katılım Ölçeği	56
Türk Kültürüne Uyarlanmış 5 Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği	57
<i>Araştırma Sorusu ve Hipotezler .....</i>	<i>57</i>

4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	63
<i>Katılımcıların Demografik ve Siyasi Profilleri.....</i>	<i>63</i>
Demografik Değişkenler	63
Siyasal Parti Tercihi	66
İdeolojik Eğilimler	68
<i>Siyasal Katılım ile Kişilik Özelliklerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması .....</i>	<i>69</i>
Siyasal Katılımın Cinsiyet Göre Karşılaştırılması.....	69
Siyasal Katılım Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	70
Kişilik Özelliklerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması.....	73
Kişilik Özelliklerinin Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	74
<i>Siyasal Katılımın Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması .....</i>	<i>76</i>
Siyasal Katılım Alt Boyutlarının Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması	77
<i>Siyasal Katılımın ile Kişilik Özelliklerinin Siyasal Partilere Göre Karşılaştırılması</i>	<i>82</i>
Siyasal Katılımın Siyasal Partilere Göre Karşılaştırılması	82
Siyasal Katılım Alt Boyutlarının Siyasi Parti Tercihine Göre Karşılaştırılması	84
Kişilik Özelliklerinin Siyasal Partilere Göre Karşılaştırılması	88
<i>Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişki (Ki Kare Bağımsızlık Testi) .....</i>	<i>90</i>
Cinsiyet ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki.....	90
Cinsiyet ile Siyasi İdeoloji Arasındaki İlişki.....	91
Gelir Durumu ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki.....	91
Gelir Durumu ile Siyasi İdeoloji Arasındaki İlişki.....	92
Yerleşim Yeri Tercihi ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki	93
Yerleşim Yeri Tercihi ile Siyasi İdeoloji Arasındaki İlişki	94
Siyasi İdeoloji ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki.....	95
Siyasi Parti Tercihi ile Siyasi Parti Tercihinin Önemi Arasındaki İlişki.....	97
Siyasi Parti Tercihi ile Siyasi Parti Tercihinde Kararlılık.....	98
<i>Kişilik Özellikleri ile Siyasal Katılım Arasındaki İlişki .....</i>	<i>99</i>
<i>Kişilik Özelliklerinin Siyasal Katılım Üzerindeki Etkisi .....</i>	<i>102</i>
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	111
KAYNAKÇA	119

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Costa ve McCrae'nin Beş Faktör Kişilik Modeli	20
Tablo 2. Siyasal Katılımın Kavramları, Türleri ve Biçimleri	40
Tablo 3. Demografik Değişkenler.....	64
Tablo 4. Siyasal Parti Tercihi.....	66
Tablo 5. İdeolojik Eğilimler.....	68
Tablo 6. Kadın ve Erkeklerin Siyasal Katılım Düzeyleri	69
Tablo 7. Siyasal Katılım Alt Faktörlerinin Cinsiyete Göre Analizi.....	71
Tablo 8. Cinsiyete Göre Siyasal Katılım Alt Faktörlerinin Karşılaştırılması	72
Tablo 9. Cinsiyete Göre Temel Kişilik Özellikleri Düzeylerinin Karşılaştırılması	73
Tablo 10. Cinsiyete Göre Temel Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Karşılaştırılması	74
Tablo 11. Siyasal Katılımın Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması.....	77
Tablo 12. Gelir durumu ile Siyasal katılım Alt Boyutlarının Karşılaştırması	78
Tablo 13. Siyasi Tartışmalar Puanının Gelir Durumuna Göre Çoklu Karşılaştırmalar	79
Tablo 14. Siyasal Katılım Alt Boyutlarının Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması	80
Tablo 15. Siyasal Katılımın Siyasal Partilere Göre Karşılaştırılması	82
Tablo 16. Siyasal Katılım Boyutlarının Siyasi Parti Tercihine Göre Çoklu Karşılaştırmalar	83
Tablo 17. Siyasal Katılım Alt Boyutlarının Siyasi Parti Tercihine Göre Karşılaştırılması	84
Tablo 18. Siyasal Katılım Alt Boyutlarının Parti Tercihine Göre Karşılaştırması	86
Tablo 19. Kişilik Özelliklerinin Siyasal Partilere Göre Karşılaştırılması.....	88
Tablo 20. Cinsiyet ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki	90
Tablo 21. Cinsiyet ile Siyasi İdeoloji Arasındaki İlişki	91
Tablo 22. Gelir Durumu ile Siyasi Parti Tercihi.....	92
Tablo 23. Gelir Durumu ile Siyasi İdeoloji Arasındaki İlişki.....	93

Tablo 24. Yerleşim Yeri Tercihi ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki.....	94
Tablo 25. Yerleşim Yeri Tercihi ile Siyasi İdeoloji Arasındaki İlişki	94
Tablo 26. Siyasi İdeoloji ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki.....	95
Tablo 27. Siyasi Parti Tercihinin Önemi ile Siyasi Parti Tercihi Arasındaki İlişki	97
Tablo 28. Siyasi Parti Tercihi ile Siyasi Parti Tercihi Kararlılığı Arasındaki İlişki	98
Tablo 29. Korelasyon Analizi	99
Tablo 30. Kişilik Özellikleri ve Siyasal Katılım Regresyon Analizi	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Freud'un Kişilik Yapısı

Şekil 2: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Şekil 3: Schwartz'ın Çembersel Değer Modeli

KISALTMALAR LİSTESİ

DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

AK PARTİ: Adalet ve Kalkınma Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

TKÖÖ: Türk Kültüründe Geliştirilmiş Temel Kişilik Özellikleri Ölçeği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

DKÖ: Demokratik Katılım Ölçeği

SPSS: Statistical Package for Social Sciences

GİRİŞ

Kişilik, bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarını belirleyen sürekli ve tutarlı özellikler bütünüdür. Bu özellikler, bireylerin siyasi tutumları ve davranışlarını da etkiler. Siyasal davranış, bireyin siyasi sistemle etkileşimini ve siyasi süreçlere katılımını ifade eder. Kişilik, siyasi varlık olan insan beyninin en altında yer alan ve onun köklerini temsil eden en temel öğedir. İnsanların toplumun bir parçası olarak ve birbiriyle ilişki içinde nasıl düşündükleri, hissettikleri ve davrandıkları kişilik kavramından bağımsız düşünülemez. Allport (1929) bir kişinin siyasi doğasının kişiliğinden ayırt edilemez olduğunu ve politik görüşlerinin karakterini yansıttığını belirtmiştir. Buna göre, kişilik özellikleri insanların çevrelerine nasıl tepki vereceklerini belirlemede ana unsur olarak görülmektedir. Mondak (1994) "The Nature and Origins of Personality" (Kişiliğin Doğası ve Kökenleri) adlı eseri kişiliği davranış şekillendiren, biyolojik olarak etkilenen kalıcı psikolojik yapı olarak tanımlamaktadır (Mondak,1994; Allen,1994).

Kişiliğin siyasi davranış üzerindeki etkilerini anlamak için çeşitli teoriler ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bilişsel Kişilik Teorisi, siyasi yargıların bilişsel süreçler sonucunda anlık olarak oluştuğunu varsayar. Bu teoriye göre, insanlar bir aday veya konu hakkında bilgi alır, bu bilgiye yanıt verir ve kendi sonuçlarına varırlar. Değerler Teorisi ise, insanların değerlerinin ve siyasi eğilimlerinin, onların siyasi dünyaya ilişkin görüşlerine süreklilik getirdiğini iddia eder. Diğer önemli teoriler arasında Sosyal Kimlik Teorisi, insanların grup kimliklerinin siyasi davranışlarını nasıl etkilediğini inceler. Rasyonel Seçim Teorisi, bireylerin siyasi kararlarını bilinçli ve mantıklı bir şekilde aldıklarını öne sürer. Duygusal Yaklaşım Teorileri, duyguların siyasi karar verme sürecindeki rolünü vurgular.

Bu teoriler, rasyonel analizden duygusal tepkilere, sosyal kimliklerden bilişsel kısayollara kadar çeşitli faktörlerin bireylerin siyasi tercihlerinde nasıl rol oynadığını açıklar ve siyasi davranışları anlamak ve tahmin etmek için zengin bir çerçeve sunar.

Bu kitapta siyasi davranışın temelinde özsel niteliklerin yer aldığı ve siyasi davranışa etkide bulunduğu ve ancak çevresel faktörlerin belli oranda davranışları şekillendirdiğini ileri sürülmektedir. Siyasi davranışa ilişkin herhangi bir teorik veya ampirik açıklama, insanı farklı kılan kalıcı ve doğuştan gelen faktörleri dikkate almaması durumunda yetersiz kalacaktır. Nitekim çalışmamızda kullanılan Büyük beşli kişilik özellikleri (*Big Five Personality Traits*), kişilik özelliklerinin doğuştan geldiğini savunur. Bu temel, kişinin duygulara, tepkilere ve davranışlara yatkınlığını ifade eden ve kalıtsal olduğu varsayılan mizacını oluşturur. Bireyin bu temel mizacı üzerine çevresel faktörler inşa edilir. Bu model, kişilik özelliklerinin doğuştan geldiğini, ancak bu temelin çevresel faktörler tarafından da şekillendirildiğini ve

değiştirilebileceğini öne sürer. İnsanların kişiliklerini beş temel faktör üzerinden tanımlayan Büyük Beşli yaklaşımına göre, kişilik özellikleri zamanla ve farklı durumlarda nispeten tutarlı olma eğilimindedir (McCrae and Costa 2008, s.167) ve bu faktörlerin evrensel niteliği haizdir.

Büyük beşli teori, kişilik özelliklerinin değişmez olmadığını da savunur. Deneyimler ve yaşanan zorluklar, bireyin kişilik özelliklerinde önemli değişikliklere yol açabilir (Spencet, 2011). Örneğin, doğuştan utangaç ve içe dönük bir mizacı olan birey, destekleyici ve sevgi dolu bir aile ortamında büyürse, zamanla daha dışa dönük ve sosyal hale gelebilir.

Bazı durumlarda kişiliğin davranış üzerindeki etkileri durumsal güçlerle etkileşim halinde ortaya çıkar. Durumlar arasında bireysel farklılıkların belirlenmesi özelliklerin olası önemini göstermektedir. Hepimiz sakın arkadaşımızın birden fazla konuda sakın -gergin arkadaşımızı uçuruma sürükleyecek durumlarda dahil olduğunu görmüşüzdür. Yani, kişilik özellikleri hem doğuştan gelen genetik yatkınlıklarla belirlenir hem de çevresel etkilerle şekillenir. Bu nedenle, kişilik özelliklerinin gelişiminde genetik ve çevresel faktörlerin birlikte değerlendirilmesi önemlidir. Genetik araştırmalar, kişilik özelliklerinin önemli bir kısmının kalıtsal olduğunu göstermiştir, ancak Loehlin ve meslektaşları (1998), çevresel faktörlerin de kişilik gelişiminde kritik rol oynadığını savunmaktadır. Örneğin, aile ortamı, eğitim, sosyal ilişkiler ve kültürel faktörler, kişiliğin şekillenmesinde önemli etkilere sahiptir.

Dolayısıyla Büyük beşli kişilik özelliği (Big Five Personality Traits), kişiliğin tamamen doğuştan belirlenmediğini, aksine genetik ve çevresel etkileşimlerin bir ürünü olduğunu savunmaktadır.

Bu çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm, araştırmanın farklı yönlerini ele alarak bütünsel bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Birinci Bölüm: Kişilik Kavramı ve Kuramları Bu bölümde, kişilikle ilgili kavramsal çerçeve detaylandırılmıştır. Politik psikoloji literatüründe yaygın olarak kullanılan kişilik kuramları ele alınmış ve çeşitli teorik yaklaşımlar incelenmiştir. Kişiliğin siyasetteki rolü ve önemini anlamak için geçmiş araştırmalar gözden geçirilmiş, kişilik ve siyaset arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, kişiliğin siyasal davranışlar üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci Bölüm: Siyasal Katılımın Temel Kavramları Siyasal katılım konusuna geçmeden önce, siyasal kültür ve toplumsallaşma süreçleri açıklanmıştır. Ardından, siyasal katılımın tanımı yapılmış ve çeşitli düzeyleri incelenmiştir. Siyasal

katılımı etkileyen faktörler kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve bu faktörlerin katılım üzerindeki etkileri detaylandırılmıştır. Son olarak, siyasal katılım ile kişilik arasındaki ilişki kurulmuş ve siyasal katılımın kişilik belirleyicilerinde bahsedilmiştir. Bu bölümde, kişilik özelliklerinin siyasal katılım üzerindeki etkileri ve bu konudaki literatür tartışılmıştır.

Üçüncü Bölüm: Araştırma Yöntemi Bu bölümde, araştırmada kullanılan yöntemler detaylandırılmıştır. Evren ve örneklem seçimi, araştırma modeli, araştırma soruları ve hipotezler açıklanmıştır. Ayrıca, veri toplama süreci ve kullanılan formlar ile ölçekler hakkında bilgi verilmiştir. Verilerin toplanmasında iki ana ölçek kullanılmıştır: biri siyasal katılımı, diğeri kişilik özelliklerini ölçmeye yönelik olarak tasarlanmıştır.

Dördüncü Bölüm: Bulgular ve Yorumlar Bu bölümde, elde edilen bulgular sunulmuş ve analiz edilmiştir. Verilerin analizi için IBM SPSS Statistics programı kullanılmıştır. Bulgular, araştırma soruları ve hipotezler ışığında yorumlanmış, elde edilen sonuçların literatürle ilişkisi değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme: Çalışmanın sonunda, sonuç ve değerlendirme bölümü yer almaktadır. Bu bölümde, araştırmanın bulguları özetlenmiş, elde edilen sonuçların önemi ve uygulama alanları tartışılmıştır. Ayrıca, araştırmanın sınırlamaları ve gelecekte yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur. Çalışmanın genel değerlendirmesi yapılarak sonuç kısmı tamamlanmıştır.

1. KİŞİLİK KAVRAMI VE KURAMLARI

Çalışmanın bu bölümünde, kişilikle ilgili kavramsal çerçeve detaylandırılmıştır. Politik psikoloji literatüründe yaygın olarak kullanılan kişilik kuramları ele alınmış ve çeşitli teorik yaklaşımlar incelenmiştir.

Kişilik Kavramı

Sıkça kullanılan, bilimsel olarak incelenen ve açıklanmasına yönelik farklı yaklaşımlar olmasına rağmen “kişilik” sözcüğü üzerinde anlaşılmaya varılmış genel bir tanım bulunmamaktadır. Türk dil kurumunun tanımına göre kişilik 1) “bir kişiye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet”, 2) “insanlara yakışacak durum ve davranış”, 3) “bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü” anlamına gelmektedir. Her zaman ve her durum için gözlemlenebilir olan kişinin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak tanımlanır (Burger, 2006, s.23). Tanımda geçen tutarlı davranış kalıplarını her zaman ve her şartta gözlemleyebiliriz. Kişilik içi süreçler ise içimizce gelişen nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar. Feist ve feist’ e (2008) göre kişilik “bir kişinin davranışına bireysellik ve tutarlılık katan göreceli olarak kalıcı kişiye özgü mizaç ve karakter özelliklerinden oluşur”. Bu tanımda karşımıza çıkan mizaç ve karakter birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Mizaç doğuştan gelen kişiliğin değişmez biyolojik yanıdır. Karakter aile, toplum ve kültür ile etkileşim sonucu oluşan kişiliğin ahlaki yani değişebilen yanıdır. Bir kişinin ağırkanlı-tez canlı veya içe dönük-dışa dönük, sıcak kanlı-soğuk kanlı olması mizacıyla ilgiliyken yardımsever ve dürüst olması karakteriyle ilgilidir. Kapsamlı olarak tanımlanacak olursa kişilik “bireyin kendisi ve dış dünya ile ilişkisinde nasıl düşündüğünü, hissettiğini ve davrandığını belirleyen zaman içinde tutarlı, sürekli, tahmin edilebilir, kişiye özgü nispeten durumdan bağımsız bir özellik örüntüsüdür”.

Psikoloji biliminde pek çok kişilik kuramı bulunmaktadır. Schultz 1981; tarafından psikanalitik, neo-psikanalitik, kişiler arası, özellik, gelişimsel, hümanist, bilişsel, davranışsal ve sınırlı alan olmak üzere dokuz kategoride belirlenmiş yirmi adet kişilik kuramı ele alınmıştır (Cottom, Mastors, Preston ve Dietz, 2017, s.43).

Her kuramcı kendi kuramlarının penceresinden bakarak kişiliği tanımlamaya çalışmıştır. Böylece birbirinden farklı perspektiflere sahip kuramlar ortaya çıkmıştır. Kişiliği anlatmaya çalışan bu yaklaşımlar bir fülle karşılaşan beş kör adamın hikâyesine benzemektedir. Hikâyede beş kör adamdan her biri filin ayrı bir parçasını tutarak birbirine filin nasıl bir hayvan olduğu anlatmaya çalışırlar.

Bacağını tutan uzun ve yuvarlak, hortumunu tutan uzun, yuvarlak ve ince, kulağını tutan ise düz gövdesini ve kuyruğunu tutan da hayvanı farklı şekilde yorumlarlar. Her biri farklı bir parçasını tuttuğu için farklı tanımlar yapması normaldir ancak filin bunların dışında farklı özellikleri de bulunmaktadır. Bu sebeple tarifler kısmen doğru olmakla birlikte nesnenin bütününe ifade etmek bakımından yetersiz kalmıştır (Burger,2016, s.24).

Kişiliği tanımlamaya çalışan her bir yaklaşımda kör adamların hikâyesine benzer bu yaklaşımların bütünü kişiliğin önemli bir parçasını doğru biçimde belirler ve inceler. Örneğin bir kişilik özelliği olan “saldırganlığı” farklı kuramlar kendi bakış açılarına göre şu şekilde yorumlamaktadır: Psikanalitik kuram biliçdışı süreçlere bağlamaktadır. Bu kurama göre bu dürtüye daha yatkın olanlar id, ego ve süper ego çatışmasını sağlıklı yönetemeyen kişilerdir. Biyolojik yaklaşımı ise saldırganlığı kalıtsal eğilimlerle açıklar. Buna göre bazı kişilerin diğerlerine göre daha saldırgan olması genetik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. İnsancıl yaklaşımı benimseyenler doğuştan saldırgan oluşu reddeder. İnsanlar doğuştan iyidir. Uygun şartlar altında bütün bireyler mutlu ve şiddete başvurmada büyürler ancak büyüme sürecinde ortaya çıkan olumsuz nedenlerin olması halinde saldırganlık oluşur. Sosyal öğrenme yaklaşımı ise saldırganlığın doğuştan gelmediğini ancak kişinin çevresinden etkilendiğini bu davranışı sergileyenleri gözlemleyerek öğrendiğini anlatır. Bilişsel yaklaşımı benimseyen psikologlar ise saldırgan kişinin bu davranışı nasıl yorumladığı yani bilgiyi işleme süreçlerini temel alırlar.

Kişiliği açıklamada farklı noktalara değinen bu yaklaşımlar kişiliğe dair farklı açıklamalar getirmektedir. Aşağıda bu yaklaşımlardan bazılarını detaylı olarak incelenmiştir.

Kişilik Kuramları

Siyaset psikoloji literatüründe araştırmacılar psikoloji disiplinindeki çalışmalara kıyasla, kişiliğe daha dar ve sınırlı bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Zira kişiliğin belirli özelliklerinin siyasal davranışa nasıl dönüştüğüyle ilgilenmişlerdir. Bu çalışmada odak noktamız siyaset psikolojisi olduğu için siyaset psikolojisinde kişiliğin araştırılmasında kullanılan kuramlarla sınırlı olacaktır (Cottom, vd.2017, s.45).

Psikodinamik Kuramlar

Psikanalitik ya da psikodinamik kuramlar kişilik çalışmalarında kullanılan en eski geleneklerden birisidir. Sigmund Freud tarafından 20. yüzyılın başlarında ortaya atılan psikanalitik kuram insan davranışında bilinçdışının rolünü ve davranışın

altında yatan dürtüleri ve güduları ortaya çıkarmaktadır. Freud'a göre tıpkı buzdağının görünmeyen kısmı gibi beynimizin %90'ı suyun altında olup gözlemlenemez durumdadır. İnsan doğasını anlamaya yönelik ortaya koyduğu yaklaşımlarla psikoloji bilimi tarihinde en cesur ve en iddialı kuramcı olarak da görülür. İnsan doğasının oldukça kötü olduğunu insanların doğuştan ilkel ve güçlü içsel güçler (içgüdü) tarafından kontrol edildiğini ifade etmektedir. Bu içgüdüler bedensel bir ihtiyacı gidermek içindir. Bedensel ihtiyaç doyurulmadığı zaman fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar yaşanır.

Freud, insan davranışlarının temelinde iki ana içgüdü olduğunu savunur: Bu içgüdüler kişilik işlevlerini sürdürmeye yönelik temel güdülerdir. Yaşam içgüdü (Eros) hayatta kalabilmek ve nesli devam ettirmek içindir. Eros'un etkileri, bireyin yaşamı sevgi, mutluluk ve yaratıcılıkla doldurmasını sağlar. Bunlar yeme, içme, cinselliklerdir. İnsan kötücül bir doğaya sahip olduğu için saldırganlık ve yıkıcılığa dair temel içgüdüleri de bulunmaktadır. Bu ise ölüm içgüdü (Thanatos), olarak adlandırılır. Yıkıcı dürtüler ölüm içgüdüünün bir bölümüdür. Thanatos, bireyin yok olma, kendini yok etme ve geri dönülmez bir sükûnete ulaşma arzusu olarak görülür. Bu içgüdü, saldırganlık, yıkıcılık ve şiddet gibi olumsuz dürtülerle ilişkilidir (Freud, 1920). Yıkıcı bu dürtüler insanı kendine ve başkasına zarar vermeye zorlar.

Freud'a göre, yaşam ve ölüm içgüdüleri sürekli bir çatışma halindedir. Bu iki içgüdü, bireyin davranışlarını ve psikolojik durumunu belirleyen temel güçlerdir. Eros bireyi hayatta kalmaya ve gelişmeye yönlendirirken, Thanatos, bireyi yok olmaya ve dinginliğe ulaşmaya iter. Freud'a göre insanlarda hem kendini yok etme hem de başkalarını yok etme potansiyeli vardır. Bu çatışma, bireyin içsel dünyasında karmaşık dinamiklere yol açar ve bu dinamikler bireyin ruh sağlığını ve genel davranışlarını etkiler (Freud, 1930).

Dürtüler genellikle bilinçdışıdır ve kişinin kontrolü dışında ortaya çıkar. Ancak bu dürtülerin kontrolsüzce ifade edilmesi, bireyin toplumda kabul edilemez davranışlar sergilemesine neden olabilir. Dürtüler, genellikle id'den (alt benlik) kaynaklanır ve haz arayışı güder. Ancak süperegö (üst benlik), bu dürtülerin birçoğunu ahlaki veya toplumsal nedenlerle kabul edilemez bulur.

Kişilik, içgüdüsel dürtülerin (Eros ve Thanatos) ego ve süperegö tarafından nasıl yönetildiğine bağlıdır. Freud yapısal model adını verdiği modelde kişiliği benlik (ego), alt benlik (id) ve üst benlik (süperegö) olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre kişilik birbiriyle barış içinde olmayan bazı bölümlerden oluşmaktadır. Bazen bir yanımız bir şey yapmak isterken diğer yanımız bambaşka bir şey yapmak ister bunun sebebi kişiliğin çatışan farklı bölümlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan doğduğunda tek kişilik yapısının var olduğunu söylemiştir. Bu kişilik yapısı yalnızca

kişisel istekleri tatmin etmeye çalışan bencil kısmımız olan alt benlik (id)'dir. Alt benlik dürtüleri bilinçaltımızda yer alır doğumdan hemen sonra gelişir ve derhal tatmin edilmek ister. Haz ilkesine göre hareket eder ve hiçbir fiziksel ve toplumsal sınırlamayı dikkate almaz. Örneğin, aç bir id, yemeği hemen ister ve sabır gösteremez. Kişilik yapısının ikinci kısmını benlik (ego) oluşturur. 2 yaş ve altı çocuklar yavaş yavaş çevreleriyle etkileşim kurmaktadır. Bu süreçte ego gelişmeye başlar. Gerçeklik ilkesine göre hareket eden benlik (ego) alt benliğin dürtülerini tatmin ederken içinde bulunulan şartların gerçeklerini dikkate alır (Burger, 2006, s.79). Örneğin, aç bir ego, yemek aramaya çalışır ve uygun bir zamanda yemeği elde eder. Kişilik yapısının üçüncü bölümü olan üst benlik ise çocuk beş yaşına geldiğinde oluşur. Üst benlik (süperego) dediğimiz bu yapı ahlaki pusulamız yani vicdanımızdır. Toplumun özellikle anne babalarımızın bize aktardığı değer yargılarımızı temsil eder. Örneğin, bir kişinin açken başkasının yemeğini çalmamasını sağlar.

Şekil 1. Freud'un Kişilik Yapısı

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%Bod,_ego_ve_s%C3%BCpereo

Freud'un bilinçli tarif ettiği "Buzdağından Bilinç" analojisi – Zihnin yapısal ve topografikal modeli

Bu kişilik yapısında arabuluculuk görevini ego üstlenir. Id ve süperego arasında dürtülerin uyumlu bir şekilde doyumunu temin etmeye çalışır. Örneğin hiç hoşlanmadığımız biriyle etkileşim içinde olduğumuzda id bize o kişiye öfkeli bir şekilde saldırmamızı telkin edebilir ancak ego bu durumun toplumsal olarak uygun olmadığı için yapmamıza engel olabilir süperego ise bütün insanlara karşı nazik davranmamızı hoşgörülü olmamızı söyleyecektir.

Birey ego, id ve süperego arasındaki bu çatışmalarda ortaya çıkan kaygıyı yönetmek için savunma mekanizmalarını kullanır. Savunma mekanizmaları, Ego'nun çatışmaları yönetmek, kaygıyı azaltmak ve bireyin psikolojik dengesini korumak için kullandığı araçlardır. Bireyin bilinçdışındaki bu çatışmaları ve arzuları bastırmak, Gerçekleri çarpıtmak, kaygı duymasını önlemek için kullanılan bastırma, yansıtma, yüceltme, mantığa büründürme ve inkâr gibi bilinç dışı tekniklere savunma mekanizmaları denir (Cottom vd., 2017, s.47). Bastırma hoş olmayan bir anıyı istemsizce ortadan kaldırma yansıtma kişinin kendi sakıncalı dürtülerini bir başkasına atfetmesi başkasına yansıtmasıdır. Yüceltme kişi dürtülerini sosyal olarak daha kabul edilebilir alana yönlendirir. Örneğin cinsel ve yıkıcı içgüdülerin bir sanata dönüşmesi gibi. Mantığa büründürme sakıncalı davranışını daha az sakıncalıymış gibi yeniden yorumlaması, inkâr ise gerçeği kabul etmeyi reddetmesidir. Freud kuramında ele alınan diğer savunma mekanizmaları şunlardır: gerileme, içe yansıtma, entellektüelleştirme, yapma bozma, karşı tepki geliştirme, izolasyon, özdeşlemedir. Savunma mekanizmaları, bireylerin bilinçdışı çatışmalarını ve arzularını bastırmak için kullandıkları stratejilerdir. Freud insan davranışlarının temeli çocukluk yıllarına dayanan başta bastırma olmak üzere bu savunma mekanizmaları sonucu bilinçdışına itilmiş yaşantıların bir ürünü olduğunu söylemektedir. İnsan kişiliği ve davranışın sebepleri bunların yorumlanmasıyla anlaşılabilir (Ay,2020, s.211). Bu savunma mekanizmaları, bireylerin siyasi tutumlarında da kendini gösterebilir. Örneğin, mantığa büründürme, bireylerin siyasi kararlarını ve tercihlerini mantıklı ve kabul edilebilir hale getirme çabasıdır. Yansıtma ise, bireylerin kendi istenmeyen özelliklerini ve arzularını başkalarına atfetmeleriyle ilgilidir ve bu, siyasi muhaliflere karşı tutumlarında görülebilir (Freud, 1923).

Siyasal davranışın psikanalitik kuramla açıklanması, bireylerin siyasi tercihlerini ve tutumlarını bilinçdışı süreçler üzerinden anlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda, bireylerin çocukluk deneyimleri, otorite figürleriyle olan ilişkileri ve içsel çatışmaları, siyasi davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynar.

Freud'un otorite figürleri ve baba kompleksi üzerine olan çalışmaları, bireylerin siyasi liderlere duydukları bağlılığı ve otoriteye olan tutumlarını anlamamıza yardımcı olabilir. Otorite figürleriyle olan erken çocukluk ilişkileri, bireylerin ilerleyen yaşlarda otoriteye ve liderlere karşı geliştirdikleri tutumları etkileyebilir. Örneğin, otoriter bir baba figürüyle büyüyen bireyler, otoriter liderleri destekleme eğiliminde olabilirler. Lasswell'in "Psikopatoloji ve Politika" adlı eserinde belirttiği gibi, bireylerin çocukluk dönemindeki otoriter figürlerle olan ilişkileri, onların siyasi liderleri nasıl algıladıklarını ve otoriteye nasıl tepki verdiklerini belirleyebilir (Lasswell, 1930). Adorno ve arkadaşlarının "Otoriter Kişilik" çalışması, otoriter

kişilik gelişiminde çocukluk deneyimlerinin ve aile yapısının önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Otoriter ebeveynlik tarzı, katı disiplin ve duygusal soğukluk, çocuklarda otoriter kişilik özelliklerinin gelişimine katkıda bulunabilir. Özellikle, aşırı otoriter ve cezalandırıcı ebeveynlerin çocuklarının, yetişkinliklerinde otoriter rejimlere ve liderlere karşı daha duyarlı olabilecekleri belirtilmiştir.

Psikanalitik kuram, bireylerin siyasal davranışlarını anlamada önemli bir araç olabilir. Bilinçdışı süreçler, erken çocukluk deneyimleri ve savunma mekanizmaları, bireylerin siyasi tercihlerinde ve tutumlarında belirleyici rol oynar. Psikanalitik kuram, siyasi liderlere duyulan bağlılığı, grup dinamiklerini ve siyasi ideolojilere olan eğilimleri açıklamada derinlemesine bir bakış açısı sunar. Ancak bu kuram deneysel çalışmalara dayanmadığı hasta gözlemlerinden yola çıkarak geliştirildiği için eleştirilmiştir. Aynı zamanda gözlemlenen hastalıkların genellikle nevrotik özelliklere sahip olan sağlıklı bireyler olduğu bunun sağlıklı bireylere genellenemeyeceği yönüyle de eleştiriler almıştır. Ayrıca, psikanalitik kavramlar öznel ve yoruma açıktır, bu da farklı psikanalistlerin aynı davranışı farklı şekillerde yorumlamasına yol açabilir.

Psikanalitik kurama bir tepki olarak deneysel, gözlemlenebilen ve ölçülebilen objektif bir bilim yapmayı amaçlayan davranışçılık, içsel süreçler yerine davranışlara odaklanmanın önemini vurgulamıştır. Şimdi bu konuyu daha detaylı olarak ele alacağız.

Davranışçı Kuram

Klasik davranışçı yaklaşım, yapısalcı ve işlevselci yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan çağdaş bir psikoloji akımı olarak kabul edilmektedir. Kurucusu John Broadus Watson'dır. Davranışçı yaklaşım sadece gözlemlenebilir davranışları incelemektedir. Watson'a göre eğer psikoloji bir bilim dalya araştırmacılar zihinsel durumlarını incelemek yerine sadece gözlemlenebilir şeyleri incelemeliydi. Bilinç, zihin, düşünceler gibi konularla uğraşan araştırmacıların yaptığı çalışmalar bilimsel çalışmalar olarak kabul görmüyordu. Çünkü öznel duygularımız gerçekçi bir yöntemle gözlemlenip ölçülemiyordu (Burger, 2006, s.510). Bu sebeple araştırmacılar gözlemlenebilir, ölçülebilir, kestirebilir ve kontrol edilebilir açık davranışları incelemeliydi.

Davranışçı yaklaşım, bireylerin davranışlarının nasıl geliştiğini klasik ve edimsel koşullanmalar aracılığıyla açıklar. Klasik koşullanma, yeni bir uyarıcının mevcut bir uyarıcı-tepki ilişkisiyle ilişkilendirilmesi yoluyla gerçekleşir. Edimsel (operant) koşullanma ise, bir davranışın ardından gelen pekiştirme veya ceza ile şekillenir.

Davranışçı kuramın öncülerinden olan ünlü Rus fizyolog Ivan Pavlov, hayvanların çevresindeki uyarıcılara tepki vermeyi öğrenebileceğini ve bu öğrenmenin, uyarıcıların daha önce tepki verilen olaylarla birlikte kullanılması yoluyla gerçekleştiğini savunmuştur. Bu konudaki en bilindik örnek Pavlov tarafından 1927 yılında gerçekleşen zil sesine tepki olarak salya akıtan köpeğin hikâyesidir. Köpek et tozuyla eğitilmiştir ve köpeklerle et tozu verildiğinde zil çalınmıştır. Et tozuyla zil sesini birkaç kez birlikte kullandıktan sonra köpekler zil sesini duyduklarında (etki) et tozu verilmese bile salya salgılamaya (tepki) başlamıştır. Bu deney refleksle birlikte öğrenmeyi içeren klasik koşullanmaya bir örnektir (Houghton, 2018, s.58).

Bir başka önemli bir psikolog olan B.F. Skinner edimsel koşullanma davranışını açıklamaya yönelik deneyler gerçekleştirmiştir. Skinner 1950'lerin başından itibaren Amerika'nın öncü davranışçılarından birisi olmuş kendi davranışçılık anlayışını radikal davranışçılık olarak tanımlamıştır. Skinner edimsel davranış üzerinde önemle durmuştur. Edimsel davranış gözlemlenebilen bir dış uyarıcı olmaksızın gerçekleşir. Skinner'ın deneyinde aç bırakılan bir fare kutuya yerleştirilmiş içeride dolaşmasına izin verilmiştir. İçerideki manivelaya tesadüfen basan fare küçük bir yiyecek parçasının tablaya düşmesini sağlamıştır. Fare bir süre sonra manivelaya yakın yerlerde dolaşmaya başlar bu bölgelerde dolaşmada yanlışlıkla manivelaya basma olasılığı arttırır. Yanlışlıkla basmalar sonucu yiyecek alan fare manivelaya güçlü şekilde basmaya başlayacaktır. Fare artık nasıl yiyecek geldiğini öğrenmiştir (Schultz, 2007, s.491).

Klasik koşullanmada, denek hayvan pasiftir. Herhangi bir davranışta bulunmasa, manivelaya basmasa bile yemeği ve suyu alır. Bilinçli olarak bir harekette bulunmaz ve sürecin farkında değildir. Edimsel koşullanmada ise denek hayvan tamamen aktiftir manivelaya basmadan yiyecek ve su alamaz. Klasik koşullanma ile edimsel koşullanma arasındaki temel fark budur.

İnsanlar da edimsel davranışlar geliştirir ve bu süreç içgüdüler tarafından yönlendirilir. Bu içgüdüler, çeşitli tepkiler ve davranışların ortaya çıkmasına neden olur. Bireyler, hedeflerine ulaşmak için bu tepkilerin ve davranışların sonuçlarını değerlendirir ve deneme-yanılma yoluyla hareket ederler. Önceki deneyimlerinde olumlu sonuçlar elde eden bireyler, bu davranışları tekrar ederken; olumsuz sonuçlarla karşılaşanlar aynı davranışlardan kaçınır. Hedeflerine ulaşmak isteyen kişiler, gerçekleştirdikleri davranışlar sonucunda olumlu veya olumsuz geri bildirimler alarak, edimsel koşullanma sayesinde hangi tutumları izlemeleri gerektiğini öğrenirler.

Davranışçı kuramın siyasal davranış üzerindeki etkileri, bireylerin siyasal tutumlarının ve eylemlerinin nasıl şekillendiğini anlamada önemli bir araç olabilir.

Seçmen davranışı, bireylerin oy verme alışkanlıkları ve siyasi tercihlerini içerir. Davranışçı yaklaşım, siyasi tutumların ve eylemlerin büyük ölçüde öğrenilmiş davranışlar olduğunu savunur, seçmenlerin siyasi tercihlerinin geçmiş deneyimlere, öğrenilmiş davranış kalıplarına ve çevresel uyarıcılara dayandığını öne sürer.

Siyasi kampanyalar ve propaganda, davranışçı kuramın ilkelerini kullanarak seçmen davranışını etkilemeyi amaçlar. Skinner'ın edimsel koşullanma teorisine göre, olumlu pekiştirme (örneğin, siyasi reklamlar aracılığıyla verilen olumlu mesajlar) seçmenlerin belirli bir adaya veya partiye yönelik tutumlarını pekiştirebilir (Skinner, 1953). Aynı şekilde, negatif kampanyalar ve karalama taktikleri de ceza yoluyla rakip aday veya partiye karşı olumsuz tutumlar geliştirebilir.

Davranışçı kuram aile, eğitim kurumları, medya ve arkadaş grupları gibi çevresel faktörlerin bireylerin siyasi tutumlarını ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini anlamada önemli bir çerçeve sunar. Örneğin, çocuklukta ebeveynlerin siyasi görüşlerinin çocukların siyasi eğilimlerini nasıl etkilediği, klasik koşullanma yoluyla açıklanabilir (Jennings ve Niemi, 1974). Bireylerin siyasal kimliklerini ve tutumlarını nasıl edindiklerini açıklayan siyasal sosyalleşme süreci, parti kimliği teorisiyle yakından ilişkilidir. Parti kimliği, bireylerin belirli bir siyasi partiyle özdeşleşmelerini ve bu partiye yönelik bağlılıklarını ifade eder. Campbell ve arkadaşları, parti kimliğinin bireylerin siyasal davranışlarını anlamada merkezi bir rol oynadığını öne sürerler. Campbell ve arkadaşlarının "Amerikan Seçmeni" çalışması, seçmenlerin siyasi bağlılıklarının büyük ölçüde erken yaşam deneyimlerine ve sosyal çevrelere dayandığını göstermiştir (Campbell ve ark., 1960). Bu kimlik, genellikle çocuklukta aile ve sosyal çevre aracılığıyla şekillenir ve bireyin yaşamı boyunca büyük ölçüde sabit kalır.

1950 ve 1960 arasında geleneksel davranışçılığa olan ilgi oldukça azalmıştı davranışçılığın temel ilkeleri kabul eden araştırmacılar bile davranışın oluşumunda zihinsel süreçleri tümüyle, kesin, katı bir şekilde reddetmesini anlamlı bulmamaya, öğrenmenin yalnızca klasik ve edimsel koşullanmayla gerçekleştiği fikrini sorgulamaya başlamışlardır. Neo davranışçılar olarak ta bilinen yeni davranışçılar, davranışçılığa karşı başlayan bilişsel devrimin "davranışçılık" içindeki temsilcileriydi (Ağır,2014, s.98). Bu yeni grup, davranışçılığın bilişsel süreçlerini reddeden sınırlayıcı katı özelliklerinden uzaklaşmaya başladı. 1960'lardan itibaren hâkim olan klasik davranışçılıktan daha esnek bir yapıya doğru geçmiş oldu. İnsan davranışının dışsal güçler ve içsel süreçler arasındaki karmaşık etkileşimlerin sonucu olarak ortaya çıktığı düşüncesi öne sürülmeye başlanmıştır (İnanç ve Yerlikaya, 2016, s.209). Albert Bandura ve Julian Rotter'in çalışmaları, davranışçılığın geleneksel uyaran-tepki ilişkisini genişleterek bilişsel süreçleri de bu modele dâhil etmiştir. Bu

yaklaşımlar, bir organizmanın bir uyarana verdiği tepkinin sadece çevresel uyarılara değil, aynı zamanda organizmanın bilişsel süreçlerine de bağlı olduğunu açıklayan teoriler geliştirmiştir. Böylece yeni bir kuram olan sosyal- bilişsel kuram ortaya çıkmıştır.

Sosyal-Bilişsel Kuram

Albert Bandura tarafından 1960'ların ilk yıllarında ilk olarak sosyal-davranışçılık olarak ifade ettiği daha sonra ise sosyal bilişsel teori adını verdiği bir davranışçılık türü ileri sürülmüştür. Bu kuramla geleneksel öğrenme kuramı ile bilişsel kişilik kuramları arasında, bir köprü kurmaya çalışılmıştır. Sosyal bilişsel kuram, insanların davranışlarını ve deneyimlerini anlamak için bilişsel süreçlere odaklanan bir yaklaşımdır. Bu kuram, bireylerin çevreleriyle nasıl etkileşimde bulunduklarını, bu etkileşimlerden nasıl öğrendiklerini ve öğrendiklerini nasıl içselleştirip davranışlarına yansıttıklarını inceler.

Klasik davranışçı yaklaşımlardan farklı olarak, bireylerin çevresel faktörlere karşı pasif olmadıklarını, aksine aktif olarak bilgiyi işlediklerini ve bu bilgiyi kullanarak çevrelerini şekillendirdiklerini vurgular. Bandura insanların yaşamın getirdiği her türlü uyarıcıyı edilgen bir biçimde alan bir varlık olduğunu ifade eden radikal davranışçılığı kabul etmemektedir. Bandura klasik davranışçılığa eleştirisini şu sözlerle ifade etmiştir “kendi başarılarından ve başarısızlıklarından öğrenmelerini bekliyorsak kimse çocuğuna yüzmeyi yetişkinlere araba kullanmayı tıp öğrencilerine ameliyat yapmayı öğretmesin” (Bandura, 1986, s.20). Bu ifadelerde anlaşılacağı gibi insanlar bir davranışı gözlemleyerek ve pratik yaparak da öğrenebilir. İnsanlar çevresel olaylara tepki gösterebilir, ödül ve ceza sonucunda bazı davranışları öğrenebilir fakat insanlar yalnızca insana özgü bazı becerilere de sahiptir. İnsanların yetiştirme ve gelişme süreçlerini farenin manivelaya basma davranışının yiyeceklerle pekiştirilmesi sonucunda, farenin yiyecek almak için pedala basmasını öğrenmesine indirgeyen katı davranışçılar düşünmeyi ve bilginin simgesel işleyişini içeren insan davranışının en önemli nedenlerini göz ardı etmiştir (Burger,2006, s.530).

İnsanlar, ilkel hayvanlardan ayrılarak, gelecekteki eylemlerine rehberlik etmek için simgeler ve öngörüler kullanır. Yeni bir sorunla karşılaştığımızda, sürekli olarak deneme yanılma yapıp ödüller ve cezalarla doğru çözümü aramak yerine, olası sonuçları değerlendirir, tahminlerde bulunur, hedefler koyar ve stratejiler geliştiririz. Pekiştirme ve cezalarla ilgili yaşamış olduğumuz geçmiş deneyimlerimiz yargılarımızı etkileyebilir fakat davranışlarımız çoğu zaman dışsal pekiştirmeler ve cezalar olmadan gerçekleşir. İnsanların davranışlarını bulunduğu çevrenin etkilediği, çevresel koşullar uygun şekilde ayarlanmasıyla her türlü davranışın gerçekleşebileceği fikrini savunan radikal davranışçıların savına karşı çıkmaktadır.

Burada çok baskı yapılmasına rağmen inançları değişmeyen insanlar örnek olarak gösterilebilir. Bandura “barışçı bir insanı bir savaşçıya, koyu dindar bir insanı bir tanrıtanımaza çevirmeye çalışan herkes bir süre sonra davranışı denetlemede kişisel kaynakların varlığını fark edecektir” demiştir (Bandura,1977).

Bireyler, çevreleriyle etkileşime girerken gözlemleme, taklit etme ve deneyimleme yoluyla yeni davranışları öğrenirler. Sosyal bilişsel öğrenme kuramının temel düşünce yapısını oluşturan altı ilke şu şekilde sıralanabilir; “karşılıklı belirleyicilik, sembolleştirme kapasitesi, öngörü kapasitesi, dolaylı öğrenme kapasitesi, öz-düzenleme kapasitesi ve öz-yargılama kapasitesi” (Aydın,1999, s.200).

Karşılıklı Belirleyicilik (Reciprocal Determinism): Bandura'ya göre, bireyin davranışı ve çevresi birbirini karşılıklı olarak etkiler ve bu etkileşimler kişinin gelecekteki davranışlarını şekillendirir. Davranış ve çevre arasında sürekli bir döngü bulunur ve bu döngü bireyin davranışlarını belirler.

Davranış sadece dışsal etmenlerden değil hem içsel hem de dışsal etmenlerden etkilenmektedir. Bandura karşılıklı belirleyicilik modelinde davranışın içsel etmenler (inançlar, düşünceler, beklentiler) ya da dışsal etmenler (ödülleri, cezalar) tarafından belirlenmesi konusuna yeni bir açılım getirerek hem içsel hem de dışsal etmenler tarafından belirlendiğini kabul etmiştir. Aynı zamanda davranışta içsel ve dışsal etmenleri etkilemektedir. Davranış, dışsal ve içsel etmenler sürekli olarak birbiriyle etkileşimdedir. Örneğin, hoşlanmadığınız bir kişinin size tenis oynama teklifinde bulunması, içsel beklentinizin bu kişiyi reddetmenize neden olabilir. Bu durumda, vaktinizi sevmediğiniz biriyle geçirmek istemeyebilirsiniz. Ancak, eğer bu kişi size değerli bir raket hediye edeceğini söylese, dışsal beklentiniz bu teklifi kabul etmenize yol açabilir. Ayrıca, eğer tenis maçında keyifli bir deneyim yaşar ve oyun arkadaşınızın esprileri hoşunuza giderse, bu kişiyle tekrar oyun oynamak isteyebilirsiniz. Bu durumda, önceki beklentileriniz değişmiş olur ve bu da gelecekteki davranışınızı etkileyebilir (Burger, 2006, s.531). Üç değişkende diğer değişkenlerini etkileme gücüne sahiptir.

Sembolleştirme (Symbolizing Capability) ve Öngörü Kapasitesi (Forethought Capability): Sembolleştirme, insanın somut olmayan kavramları semboller aracılığıyla temsil etme yeteneğidir. Sanat, duyguları ve fikirleri sembollerle ifade etme yoluyla insanın iç dünyasını dışa vurur. Öngörü kapasitesi, insanın geçmiş yaşantılarıyla geleceği tahmin etme yeteneğini ifade eder. Bu yetenek, insanın geçmiş deneyimlerinden ve mevcut koşullardan yola çıkarak gelecekteki olası senaryoları tahmin etmesini sağlar. Geçmişte yaşadığı

tecübeleriyle sonraki davranışlara ilişkin öngörü kazanırken bu bilişsel yapılarla kendini şekillendirir (Aydın,1999,s.201).

Dolaylı Öğrenme Kapasitesi (Vicarious Capability): Sosyal bilişsel kuram, insan davranışını ve kişiliğini anlamada önemli bir katkıda bulunmuştur ve bu katkının belki de en öne çıkan yönü dolaylı (gözlem yoluyla) öğrenmedir. Bandura, davranışlarımızın pekiştirme yoluyla değiştiği konusunda Skinner ile hemfikirdir. Ancak, Bandura, neredeyse tüm davranış türlerinin doğrudan deneyimlenmiş pekiştirme olmadan da öğrenilebileceğine inanmıştır. Bu, gözlem yoluyla öğrenmenin önemli bir rol oynadığını gösterir. İnsanlar bir davranışı her zaman kendi kendine pekiştirerek doğrudan öğrenmezler. Başkalarının davranışlarını gözlemleyerek dolaylı pekiştirmeler aracılığıyla da öğrenebilirler. Yani öğrenme klasik ya da edimsel koşullanmayla sınırlı olmamakta dolaylı ya da gözlemleyerek de öğrenme mümkün olmaktadır (Burger, 2006). Albert Bandura bu konuyla ilgili 1965 yılında “Bobo Bebek” deneyi olarak bilinen çok meşhur bir psikoloji deneyine imza atmıştır.

Deney şu şekilde gerçekleştiriliyor bir grup çocuk laboratuvara alınıyor ve bunlara resim iş proje veriliyor. İşin ortasında adamın birisi gelip içi hava dolu yumuşak bir bebek olan bobo bebeğe tekme ve yumruk atıyor. Bir yandan da vur tekmele diye bağırıyor. Çocukların bazıları bu davranışı gözlemliyor bazıları resim iş projelerine daldıkları için umursamıyor. Deneyin bir sonraki aşamasında çocukların öfkelenendirilmesi için çözülmesi imkânsız bir yapboz veriliyor tek taraflı aynanın ardından çocuklara öfkeye verecekleri tepkiyi gözlemliyorlar. Çocuklar içlerinde Bobo bebeğinde olduğu oyuncak dolu odaya alınıyorlar. Araştırmacılar çocukların çoğunun bu bebeğe gelip vurduğunu aynı zamanda vur tekmele diye bağırıldığını gözlemliyorlar adamın kullandığı kelimelerin aynısını kullanıyorlar. Bu deney çocukların davranışları gözlemleyerek öğrenebildiğini ortaya koyuyor.

Bandura öğrenme ve performans arasındaki önemli ayrıma dikkat çekmiştir. Gözlemsel yöntemlerle öğrenilen her davranışın yerine getirilmesi mecbur değildir. Bu düşünce klasik davranışçı kuramda yer alan bir davranışı yapmayacağımız sürece öğrenemeyeceğimiz düşüncesiyle çelişmektedir. Bu yaklaşım, davranışı oluştuğu ya da değiştiği sosyal ortamlarda incelediği için bir sosyal öğrenme teorisidir.

Öz Düzenleme (Self Regulatory Capability) ve Öz yansıtma Kapasitesi (Self- Reflective Capability): Birbirine geçmiş iki kavram olan öz düzenleme ve öz yansıtma ilkeleri sosyal bilişsel kuramın diğer ilkeleridir. Öz düzenleme ilkesine göre insan davranışları sadece dışsal pekiştireçler ve cezalarla kontrol edilmez. İnsanlar genellikle kendileri için oluşturdukları ölçütlere göre davranışlarını düzenlerler.

Öz düzenleme, bireyin davranışlarını değerlendirmesi, kendi için oluşturduğu ölçütlerle karşılaştırarak gerektiğinde davranışlarını ölçütlerine uygun hale getirmek üzere değiştirmesi, yönlendirmesi ve kontrol etmesidir (İnanç ve Yerlikaya, 2016, s. 209).

Öz yansıtma kapasitesi, bireyin kendi düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını objektif bir şekilde değerlendirme yeteneğini ifade eder. Bu yetenek, bireyin kendi yaşam deneyimlerinden öğrenme ve gelişme sürecine katkıda bulunur. Öz yansıtma sürecinde, birey geçmiş deneyimlerini analiz eder, hatalarından ders çıkarır, güçlü ve zayıf yönlerini tanır ve kendini sürekli olarak geliştirme çabası içerisine girer.

Öz Yeterlilik: Bandura, yaşamın zorluklarıyla başa çıkarken hissedilen yeterlilik ve beceri duygularını tanımlayan öz yeterlik kavramını incelemiştir. Bu kavram, kendine saygı veya kendilik değeri olarak da adlandırılan ve kişinin kendi yeteneklerine olan inancını ifade eden bir duygudur. Sosyal bilişsel teoride büyük öneme sahip olan öz yeterlilik kavramın “kişinin eylemleriyle arzu edilen sonuçları üretme yeteneğine olan inancı” olarak tanımlanır (Bandura,1997). Öz yeterlilik bir kişinin belirli bir görevi başarıyla yerine getirebilme yeteneğine olan inancıdır. Bir görevi yerine getirmek ve belirlenen hedeflere ulaşmak için kişisel yeteneklere olan inanç şeklinde de ifade edilebilir.

Sosyal bilişsel kuram, bireylerin siyasal katılımını ve politik tutumlarını anlamak için önemli bir araçtır. Ayrıca, bireylerin siyasi bilgi işleme süreçleri ve siyasal karar alma mekanizmaları, sosyal bilişsel kuramın incelenme alanına girer. Sosyal bilişsel kuram, bireylerin sosyal dünyayı algılaması, yorumlaması ve bu algılamalara dayanarak davranışlarını şekillendirmesi üzerine odaklanan bir çerçevedir. Siyasal davranışla ilişkisi, bireylerin siyasal çevreleri hakkındaki bilgileri nasıl işlediklerini ve siyasi kararlarını nasıl verdiklerini anlamak için önemlidir. Örneğin, Petty ve Cacioppo (1986), İkna Etmenin Ayrıntılı Olasılık Modeli (*The Elaboration Likelihood Model of Persuasion*) adlı çalışmalarında, bireylerin siyasi mesajları nasıl işlediklerini ve bu mesajların siyasal tutumlarını nasıl etkilediğini açıklamışlardır. Bu model, bireylerin siyasi bilgiyi işleme süreçlerini iki temel yol olarak tanımlar: merkezi (central) ve periferik (peripheral) yol. Merkezi yol, bireylerin siyasi argümanları derinlemesine işlediği ve mantıksal olarak değerlendirdiği bir süreci ifade ederken, periferik yol, bireylerin siyasi mesajlara duygusal tepkiler verdiği ve basit ipuçlarına dayanarak kararlarını verdiği bir süreci ifade eder.

Sosyal bilişsel kuram aynı zamanda bireylerin sosyal çevrelerine nasıl algıladıklarını ve bu algıların siyasal davranışlarını nasıl etkilediğini de inceler. Örneğin, Fiske ve Taylor (2008), Sosyal Biliş: Beyinlerden Kültüre (*Social Cognition: From Brains to*